

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

30 TEM 2010

İSTANBUL'DA ÜÇ YIL, ÇARŞIDA BİR GÜN:

CHARLES WHITE SEYAHATNAMESİ

NAMİK ERKAL

İstanbul'da üç yıl geçirmiş olan Charles White, "gezgin" tanımını aşmış, onların eksikliklerini tamamlayan bir örnek olmaktan çıkmıştır. "Three Years in Constantinople", İstanbul'u ve burada yaşayanların gündelik hayatlarını üç ciltte aktarır. Kitabın ana yapısı kentin pazarlarında ve özellikle Kapalıçarşı'da, bir günlük bir güzergâh üzerinden başlıklar halinde toplumsal, kültürel ve politik özelliklerin materyalist bir bakışla aktarılmasıdır. White, Schiffer'in deyişiyle "panorama kent"ten uzaklaşır ve "labirent kent"i anlatmaya cesaret eder.

ÇARŞI OLARAK İSTANBUL

Panorama Royal, 1846 yılında, Londra Leicester Meydanı'nda bir İstanbul sergisi gerçekleştirir. Sergi broşürüne göre, Serasker Kulesi'nden alınan panoramik görüntüyü Mimar William James Smith yerinde eskize geçirmiştir. Broşür, makale formatında yazılmış ayrıntılı bilgiler içeren bir metinden oluşur; dönemin resmi İngiliz dış politikası doğrultusunda Osmanlı reformlarından destekle söz edilir ve bina nizamnameleri gibi ayrıntılar verilerek kamuoyu kapsamlı olarak bilgilendirilir. Panoramalar

üzerine araştırmamız kapsamında farkına vardığımız üzere bu metnin belli parçaları yazar Albay Charles White'in 1845 yılında yayınlanan "Three Years in Constantinople or the Domestic Manners of the Turks in 1844" adlı kitabından alıntılardır. Referans verilmediği için metnin White'in kendisi tarafından mı yapıldığı yoksa bir başkası tarafından mı derlendiği belirsizdir. Panorama Royal'ın iddiası, söz konusu bir kent de olsa bir doğa harikası da, o yerin en yeni, güncel ve eksiksiz imgesini sunmaktır. 1846 İstanbul'u için bu iddianın karşılığı Osmanlı başkentinde

çalışan bir mimarın eskizleri ve zamanının en kapsamlı ve güncel İstanbul anlatımını gerçekleştiren Charles White'in kitabıdır. 1846 sergisinin metin ve yönlendirme şeması dışında görsel bir belgesi bulunmamaktadır. Bu bakışa yöntem bakımından en yakın temsil Avusturyalı panorama ressamı Hubert Sattler tarafından 1844 yılında çizilen tablodur. Tablonun Haliç'ten Divanyolu'na, çarşı ve hanlara odaklanan içeriği, aşağıdaki yazının konusu olan Charles White seyahatnamesinin odağını aynı zamansal kesitte çerçevelemektedir.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na gelen İngiliz gezginler bağlamında Reinhold Schiffer'in "The Oriental Panorama: British Travellers in 19th century Turkey" kitabı, 160 özgün metni inceleyen önemli bir gezgin edebiyatı çalışmasıdır. Schiffer, başkent İstanbul'u kapsayan İngiliz anlatımlarını örnekleriyle üç ana başlıkta tanımlar. Yazar, "Bir estetik nesne olarak İstanbul" başlıklı ilk bölümde kenti, bir estetik nesne algısıyla, tıpkı bir panorama resmi gibi dışarıdan tanımlama eğilimini anlatır. Bu algının baskın olduğu anlatılarda betimleme pitoresktir; estetik bakış estetik olma-

yarı -genel olarak mekânın ekonomik ve politik yönlerini dışlar. İkinci bölüm "Bir labirent olarak İstanbul"dur; burada kentin dışarıdan algılanmasının güzelliği ile içeriden deneyimlenmesinin derin hayal kırıklığı ikilemine vurgu yapılarak, gezginler açısından kentsel mekânların okunurluğunun ve güvenlik hissini eksikliği tariflenir. Üçüncü başlık "İstanbul'un turistik yerleri"dir; Schiffer bunlar arasında Kapalıçarşı'yı, anlamlandırma ve aktarma bakımından gezginleri zorlayan bir mekân olarak özellikle işaret eder:

Kapalıçarşı'yı aktarmaktaki eksikliklerine değinirken, aslında öne çıkarıldığı eserler arasında yer alan ve tam da "Kapalıçarşı olarak İstanbul" denilebilecek bir anlatım yapan Charles White'in kitabına nedense değinmez; belki de İstanbul'da üç yıl geçirmiş olan White, "gezgin" tanımını aşmış, onların eksikliklerini tamamlayan bir örnek olmaktan çıkmıştır. "Three Years in Constantinople", İstanbul'u ve burada yaşayanların gündelik hayatlarını üç ciltte aktarır. Kitabın ana yapısı kentin pazarlarında ve özellikle Kapalıçarşı'da, bir günlük bir

güzergâh üzerinden başlıklar halinde toplumsal, kültürel ve politik özelliklerin materyalist bir bakışla aktarılmasıdır. White, Schiffer'in deyişiyle "panorama kent"ten uzaklaşır ve "labirent kent"i anlatmaya cesaret eder. Dahası kitabın "sek sek" üslubu bu labirentin yazıma da fazlasıyla yansıdığını gösterir. Kendi sözleriyle:

"Bu girişime başlarken, âdet ve gelenekleri anlatmakta en hazır haldeki biçimin pazar ve çarşıların ortamı üzerinden olabileceği aklıma geldi; buralarda dini ve evsel pratiklerle

White: (...)âdet ve gelenekleri anlatmakta en hazır haldeki biçimin pazar ve çarşıların ortamı üzerinden olabileceği aklıma geldi; buralarda dini ve evsel pratiklerle ilgili her türlü eşya ve mal, satış için gözler önüne serilir. Söz konusu yöntem yenilikçi olmanın yanında, her nesneye yüklenen kullanımları açıklamak(...) avantajlı olabilecek gibi göründü.

"Yüzyıl boyunca Kapalıçarşı'nın iki karşıt ve yanıltıcı imgesi izlenebilir. (...) İlk imge Osmanlı topraklarının ürünlerinin Avrupalı ithal mallarla yan yana satıldığı bir pazarı gösterir. (...) Osmanlı ekonomisinin bu amatörce anlatımlarında, neredeyse tamamen adı Avrupa mallarının varlığı, olumsuz bir hammadde mekânını -bir bitpazarı olarak Kapalıçarşı- çizer ve özgün zanaatkarların üretimlerini göz ardı eder. İkinci imge, tanıdık oryantalleştirme sürecinde ilerleyerek Osmanlı nesnesini kendi coğrafi ve tarihsel bağlamından kopararak bunu Avrupalının hayalindeki serbest çağrışımı Doğu'ya yerleştirerek oluşturur -Alaaddin'in Mağarası olarak Kapalıçarşı."⁶

Schiffer'e göre, gerek "Bitpazarı" gerekse de "Alaaddin'in Mağarası" perspektifleri, küçük üreticileri, küçük tüccarları, ithalat ve ihracat toptancıları, kahve, lokanta ve kervansaray gibi servis işlevleri ile İstanbul'un merkezî ticaret bölgesinin mekânsallığını yansıtmada eksik kalmış; İngiliz gezginlerin kapsamlı bir ekonomik mekân anlatımı olamamıştır.⁷ Ancak yazar 19. yüzyılda İstanbul'a gelen gezginlerin

Coldstream muhafızları.

